

Foto: Piret Pungas-Kohv

Foto: Marko Kohv

Millised on sood lasteraamatutes?

Tavaliselt käsitletakse soid looduskaitaja, turbatootja või loodusnautleja pilgu läbi. Märksa vähem on räägitud soodega seotud kultuuripärandist, mis on minu meelest kõige paelavam vaatenurk.

Piret Pungas-Kohv

Üldjuhul nähakse nn sootarbija täiskasvanuid. Aga kuidas on lood lastega, nende väikeste inimestega, kes edaspidi kirjutavad Eesti Loodusesse artikleid või langetavad otsuseid, kas ja millist sood kaitsta ning mismoodi seda teha? Kuidas laps sood tundma õpib ning millised on tema väärtushinnangud? Vanemate ja koduse õhkkonna kõrval on laste põhiteabeallikaid kindlasti kooliõpikud [17]. Märksa juhuslikumalt täiendavad laste soo-

teadmisi näiteks õppekäigud ja seal loetud saatetekstid [15] või juturaamatud, mis on vanemate, õpetajate või sõprade abiga kätte sattunud.

Minu teada pole tehtud kokkuvõtet, kuidas on soid eesti lastekirjanduses käsitletud. Selle kirjatüki kaudu püüangi seda tühikut täita. Täiskasvanute sookirjandust käsitlen pikemalt lähikuudel ajakirjas Akadeemia.

Kuidas sood raamatutes on minu vaatevälja jõudnud? Tavapärasemast, loodusteaduslikust soovust pisut teistsugune huvi – huvi

soode vastu läbi kultuuriloolise prisma – tekkis mul aastaid tagasi, kui töötasin Emajõe-Suursoos. Oma doktoritöö [18] tarbeks küsitlesin inimesi, paludes neil muu hulgas meenutada soodega seotud kirjandusteoseid. Vastustest koorus välja pisut üle saja viite. Nüüdseks on mul Eesti autoritelt umbes 70 ilukirjandustrükist läbi töötatud, paarkümmend neist võiks liigitada lastekirjanduse hulka. Selle töö tulemi leiab viidete ja lühikokkuvõtetena väikesest, kuid pidevalt täienevast andmebaasist (soo.elfond.ee/projektist/tegevused/sood-eesti-kultuuriloos).

Siin artiklis püüan loetud lastekirjanduse põhjal üldistada, mida on (täiskasvanud) kirjanikud soovinud, et (nende) lapsed soost teaksid või mil moel sood tunnetaksid. Kas nendel trükistel on mingeid tegevuslikke või muid eri- ja ühisjooni? Käsitletud kirjandusteosed on ilmunud vahemikus 1884 (Fr. R. Kreutzwald, „Eesti rahva ennemuistsed jutud“) kuni 2015 (A. Kivirähk, „Oskar ja asjad“).

Üldiselt võib öelda, et lastele mõel-

dud trükiste ilmumine on viimase kolmekümne aasta jooksul sagenenud. Uuritud lastekirjanduse valimikus leidub lühilugusid, raamjutustusi, pärimusi nüüdiskäsitluses ja muidki lühivorme.

„Ennemuiste .. oli soos palju imet ja iseäralikke asju näha“ [10]. Ülemöödunud sajandi teisel poolel (1851–1900) ilmus lasteraamatuid kõigest 128 nimetust [2] ja aastatel 1901–1917 312 nimetust [3]. Ennekõike köidavad ärkamisajal ilmunud lasteraamatute seas tähelepanu Friedrich R. Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsed jutud“ (1866) ja Juhan Kunderi „Eesti muinasjutud“ (1884) – mõlemast on kordustrukke ilmunud tänini. Mõlema raamatu algupäraks on autorite kuuldud ja kogutud eesti rahvajutud. Kunderi raamatu teise trüki eessõnas kritiseerib küll rahvaluuleteadlane Mattias J. Eisen Kreutzwaldi lugusid kui pigem „Kreutzwaldi enese kui eesti rahva omi“ (lk 5).

Kreutzwaldi kogus leidub vähemalt üks otseselt sooga seotud muinasjutt pealkirjaga „Kuuvalgel vihtlejad neitsid“. Lugu pajatab noormehe himust „öö varjul sigivaid saladusi tundma saada“ (lk 22). Eesmärgi saavutamiseks on Soome targa nõul vaja soos elava ussikuninga kuldvaagnasse pista leivapaluke ning seejärel see ära süüa.

Mõnes teises loos on sood vaid korra nimetatud. Näiteks „Kullaketrajata“ muinasjutt on väidetavalt nõiarohud hangitud üheksest soost.

Kunderi kogutud muinaslugudes on soost rohkem juttu, leidub lausa peatükk „Mis soos sündis“. Paljuski on jutukeste sisu manitsev: kas näiteks on soost korjatud midagi keelatud, lapsed soos marjul olles karjunud vms, millele järgneb mõne vaimolendi karistus. Karistaja ilmub patustajate juurde näiteks mõne looma kujul. Vahel on vaimolend ka lihtsalt kiusaja, rõhutades soo ebaturvalisust. Juba sissejuhatavas jutus on Kunder võtnud kokku selle, kuidas sooga vanasti suhestuti:

Oskar Lutsu Lauka poistele (1925) on soo eksitaja, etendades nii oma soodesõjaeelsest „tavapärasest rolli“. Eksitajat ei kehasta sedakorda küll virvatulukesed, vaid hoopis sookanad [11]

Aino Perviku loodud sookollike (1986) ei tegelenud küll otsesõnu looduskaitseprobleemidega, pigem üritas leevendada üksindust ja oma mälu taastada. See kujund sobib ka soode kohta: paljud neist on kasulikkuseihalususes kuivendatud, ent veerežiimi taastades võib õnnestuda soo esialgne „mina“ taasluua [14]

Päeva ajal ei julgenud sulle küll keegi vilbus ehk kurjus kätt kulge panna, aga öösi juhtus sulle tihti, et sind siin ja seal suu peal pinniti ja pilgati. Olid sa suve- või sügiseõhtul kogemata soo ääre juhtunud, siis võisid sa otsekohe kuulda, kuidas keegi põõsaste vahel eemale läks või lähemale tuli ja kuidas vesi tal jalgade all vastu patsus. Juhtusid sa talveõhtul või keskööl sinneraual, küll sa siis nägid, kuidas siin ja seal tulukesed tantsisid. Läksid sa neile lähemale, siis olid nad nagu maa alla kadunud, aga versta kaugusel tõusid nad jälle üles. Juhtusid sa aga öö ajal kesksoo peale, siis sa sealt enam enne kuke laulu ära ei pääsenud (lk 91).

Et tegemist on lastele mõeldud jutudega, võib eeldada, et tahteti hoida lapsi soost eemal, säästes neid tõelistest ohtudest (eksimisest, õõtsikutesse või älvestesse vajumisest, rästikutest vms) [vt ka 4]. Samas ei kirjeldata rahvajuttudes sood täpsemalt ökoloogilises mõttes – soo on soo. Raskuskese on tekstides inimeste tunnetel soo vastu, peamiselt hirmul.

20. sajandi algusest pärineb päris palju täiskasvanutele mõeldud ja sooga seotud ilukirjandusteoseid, kus just sood on käsitletud õudust tekitava keskkonnana. Lastele mõeldud sookirjanduse riivil näib aga enne Eesti iseseisvumist seniloetu põhjal ikkagi tühjakene. Oskar Lutsu „Kevades“ (1912–1913) elab Joosep Toots küll Ülesool ning kurdab kuulsas „Tamasseri raudade“ episoodis: *Oh sa juudas, oleks ma tiadnud, et köster jaole tuleb, ma oleks soo peale läinud, nagu Tõnisson käskis.* Enamat soost siiski juttu ei ole.

Kirjandusteadlane Jaanika Palm iseloomustab tolaegset lastekirjandust kui kasvatusvahendit ning seetõttu olid raamatute kirjutamise taga koolmeistrid või vaimulikud, „kes oma töö tõttu lastega tihedalt lävisid. Neil inimestel oli sageli aga rohkem tahet kui võimeid kunstiväärtusliku loominguga tegelemiseks“ [12: 7]. Samuti oli palju tõlkekirjandust. Sestap vahest jäid sood lastekirjanduses tagaplaanile?

Märksa „soisemaks“ muutub olukord pärast Vabadussõda, kui soo pakub seikluslikku tegevuspaika. Näiteks Oskar Lutsu raamat „Lauka poiste ootamatu teekond“ (esmatrükk 1925) [11]. Lauka poistele on soo eksitaja, etendades oma „tavapärase rolli“, kuid eksitajat ei kehasta sedakorda virvatulukesed, vaid hoopis sookanad:

Nii olime sel päeval teinud juba kaks rumalust: esiteks see ülemeelik sõit järvel, teiseks see võidujooks sookanadega. [...] Tiirlesime soos, mitte kui sookanad, vaid kui p e a t a kanad, pöördusime mõne aja pärast tulnud teed tagasi, siis jälle tagasi, sinna-tänna, risti ja põigiti, kuid soost välja ei saanud. Päike hakkas loojenema, hirm tõusis.

Poisid said soost siiski välja ning veel mõne seikluse järel ikka koju tagasi.

Sood tegevuskohana on oma loomingu korduvalt kasutanud ka Võrumaalt pärit kirjanik Juhan Jaik. Üks lugu tema 1924. aastal ilmunud kogumikus „Võrumaa jutud“ räägib Laanemehest, kes Karulaane metsavahi ja erakuna läheb lõpuks naist otsima. Lugu lõpeb õnnetult: naist taga ajades mees komistab ning vigastab ennast, mistõttu külmub surnuks. Igatahes tajub lugeja siin päris hästi seda soo „õudsust“, mis üldiselt oli iseloomulik möödunud sajandi teisele kümnendile (vrldl O. Lutsu jutustusega „Soo“). Näiteks alustab Jaik olustiku sissejuhatusena Laanemehe elukoha kirjeldust nii:

Kole on too koht talvel. Pikk raba-riba on ühelt pool, kus kasvavad vaid jänniskased ja männimütsakad, mille vahel ohtrasti sookikkaid ja jõhvikmarjavarsi, mis aga mattunud lumme sügavasse. Tolle sooriba kõrval on mets, tühi ja koletu, elutu, et jänessedki ei julge asuda sinna ja kardavad soode-vahelise metsa õudust. [...] Aga laanemaja kohal ühenduvad luhaniit ja rabasoo – säääl kohal ei lahutand neid mets. Ning sellepärast valitseb säääl lumituisk järelejätmatult, on alatine tuuletõmb säääl, mis toob kaasa uimastavat soomürki ja jõe poolt niisket veekülma, et hin-

Pilt: Edgar Valter

Edgar Valteri üdinisti toredad pokud (1994) saabuvad meie juurde madalsoost [24], sellal kui üldiselt on lasteteostes tegevuspaigaks pigem raba. Eestist on leitud umbes 70 liiki tarnu ent pokusid ehk mättaid tekitavad peamiselt vaid neli liiki: kõige sagedamini mäta-starn (*Carex cespitosa*), aga ka eristarn (*C. appropinquata*), pööristarn (*C. paniculata*) ja luhttarn (*C. elata*). Need liigid eelistavad kasvukohana lodumetsi, madalsoid, niiskeid niite [20]

Pilt: Triinu Sarv

Omaval ajal hoiatasid lastejutud soo ohtude eest, nüüd õpetavad sookollid märkama ja tajuma soo väärtusi. Pildil puhkavad sookollipois Modris ja sookollitüdruk Kalli (2010) reisist mööda Lõuna-Eesti soid [16]

gata on alati raske ning kahelt poolt vaatleb külmalt mets, nii külmalt, et kohates seda pilku hakkab värisema süda sees ja koledus tõmbab küüntega üle selja (lk 135).

Tosin aastat hiljem, 1934. aastal, on Juhan Jaigi sulest ilmunud lastele mõeldud kogumik „Hädastvere poiste ninamees“. Jutus „Kuidas Nupu-Juku ajas vargad kõigi pühapäevariietega

Raba sohu“ [7] peategelane just pealkirja järgi tegutseski. Siiski on soo vaid sihtkohana ära toodud.

Samast aastast pärineb Juhan Jaigilt veel seiklusjutt „Juudasoo“ [6], kus soole on viidatud enam, kuid siiski vaid läbikäiguteena, kuhu poisid, Andi ja Joosi, satuvad:

.. rööbiti sellele teele jookseb teine tee, ning kui otsejoones minna sellele üle harvapuisse soo, siis koduviivad teeharud jõuavad varsti jalge alla. Sammumine üle samblase raba pole aga mingi raske töö ning seepärast otsustati läbistada soo otsejoones kuni järgmise sihtteeni.

Soost leidsid poisid musta sookure pesa, milles olid munad (jutust ei selgu, kas tegemist oli must-toonekure või sookurega: must-toonekurg ei tee pesa maapinnale, kuid sookurel on ainult hoosuled musta värvi). Lapsed pesa lähedale ei läinud, mis andis õpetliku viite, kuidas metsloomade ja lindudega ümber käia.

Nii õpetlikke kui ka muid lugusid jõudis enne teist maailmasõda lastele kirjutada Kunda lähedalt pärit Jüri Parijõgi. Kogumikus „[T]semen-divabrik“ (1926) [13] on ühe eriliselisema loona jutustus „Tööl“ (e-raamat 12–16), kus kaheksa-aastane peategelane tahab minna turbapätside laadimisega turbasohu raha teenima. Ehkki sohu tööle võeti alates kümnendast eluaastast, pettis ta end ema loal pisut vanemaks:

Ühe lao juures pidas sootaat kinni, kõik panid leivakotid ja märsid sinna maha. Seal oli terve väli turbamättaid, justkui telliskivid. Ja mättahunnikud olid suured ja väikesed. Nüüd tean küll, aga enne mõtlesin, et on niisukesed mättad nagu karjamaalgi.

Reedu Artur ütles: «Nüüd siin hakkame laduma, siis peale keskhommikut läheme kanavi taha ja hakkame lattu panema.»

Mina küsisin: «Mis see kanav on?»

Tema ütles, et see on lai kraav, kust mehed mättaid välja viskavad (lk 13).

Loo teema torkab silma, kuna nii lastejuttude kui täiskasvanutele mõeldud ilukirjanduse hulgas võib turbaga seotud tegevustikku otsida taga lausa tükutulega. Võimalik, et tavapärase

põllutöö ja pudulojuste eest hoolitsemise kõrval puudutas turbarabas töötamine väiksemat hulka inimesi või ei pakkunud see kirjanikele piisavalt inspiratsiooni.

Mõned aastad hiljem ilmunud jutustuses „Suuskadel Vallastesse“ (1932) tuletab Jüri Parijõgi noortele meelde, et enne soole minemist on hea kompassiga tõsisemat tutvust teha. Parijõe matkamälestuste raamat „Alutaguse metsades“ (1937) on palju juttu ka soodest. Näiteks on ta kirjeldanud elu metsatalus Oonurme lähedal:

Kevadel suri siin metsatalus vanaema, [---] siis oli surnu väljatoomisega häda küll, ei pääsenud välja reega ega vankriga. Paiguti kanti kirsitu õlgadel, paiguti veeti kahe hobuse vahel köitel. [---] Üleni poristena jõuti viimaks tee äärde külasse välja. Siis mindi tagasi koju pühapäevariideid tooma, senistega oli võimatu ennast kiriku juures näidata (lk 138).

Pärast teist maailmasõda ilmusid tegelastena raamatutesse pioneerid. Soodega seotud seikluslikkus jätkus läbi nõukogudeaegse ideoloogilise prisma. Heino Väli on kirjutanud seiklusjutu „Rajad soos“ (1962) [25], kus pioneerid satuvad maastikumängu käigus sohu ja avastavad raba saarelt vastupanuliikumise esindajad. Loost ei puudu ka loodusteaduslik rõhuasetus: üks pioneeridest, Peeter, on loodushuviline, kes rõõmustab pikalehise huulheina (*Drosera anglica*) leidmise üle. Pärast pingelist võitlust pioneeride ning rabasaarel redutajate vahel, abiväe saabumist ja muudelegi saladustele jälile jõudmist, liiguvad vaprad pioneerid laagrisse:

Ja jälle on ümberringi lage soo. Sulab silmapiiriga kokku Partisanide saar, jääb maha suur kuusk, selja taha jääb Kolme Männi mägi. [---] On tuuletu ja palav ja soo on sama ebasõbralik, kui oli nende minnes. Kuid pioneeride nägudes, silmades ja rühis on midagi uut, sellist, mida seda teed esmakordselt sammudes neis polnud – nad on mehistanud (lk 121).

Ajavahemikust 1940–1970 olen nii ideoloogiliselt „laetud“ kui ka muid

Eesti autorite loodud lastejutustusi, mis seostuvad sooga, leidnud õige vähe. Küll leidub üksjagu muid looduskirjeldusi ning metsarahva eluolu kajastusi; hoogsamalt hakkab ilmuma ka tõlkekirjandust. Küllap ei tihatud pärast sõda tegevusliiniga väga sohu minna või lapsigi raamatute vahendusel sinna saata, sest peljati metsavendi ja looduskooslusena tundus soo väheväärtuslik. Siiski on näiteks 1958. aastal kordustrukina ilmunud juba viidatud Jüri Parijõe jutud ning 1976. aastal Andres Saali „Vambola“, kust lugeja leiab Soontaga salatee kirjelduse.

1974. aastal näevad trükivalgust Harri Jõgisalu kunstmuistendid kogumikus „Nõiutud allikas“ [8], mis mõistu toetab juba ühiskonnas laiemalt kandepinda leidma hakkavat soodesõda. Ilmekas näide soo tähendusväljast on lugu „Laukasoo viimane vemp“:

Inimestel oli soo vastu vana vimm – tema vempude pärast. Suvistel soojadel õhtutel võttis soo kätte ja mässis külad külma udusse; [---] vahel eksitas marjulised ära, nii et need oma raskete korvidega nõrkemiseni laugaste ja mätaste vahel sumpsid. [---] Tulu, mida suur soolahmakas kehva heina, turbapätside ja marjade näol andis, ei peetud nimetamisväärsekski. [---] Lõid siis Sookurgu ja Ülesoo mehed käed kokku, et lasevad soo kuivaks ja parandavad maa ära. [---] Pärast seda, kui soo kuivaks lasti, hakkas külas imelikke asju juhtuma. [---] Jõgi Ülesoo all jäi nii veevaeseks, et vaevalt nirises. Kalad kadusid ja vähjad puhusid tagurpidi minema. Sookurgu allikas [---] muutus mudaseks ja lõpus kuivas hoopis. [---] Seda viimast vempu polnud soost keegi osanud ette arvata“ (lk 33–34).

Nagu rahvapärimeseski on kirjanike loodud kunstmuinasjuttudes ning muistendites määratletud soo roll tegevuspaigana ja sealsete võimaluste võluvõim mõjutab kuidagi inimeste eluolu. Lastekirjanduses on peamiselt ära kasutatud soo eksitamisvõimet, andes lugudele juurde seikluslikkust, mis lõpeb ikka hästi ning lootusega, et lugeja on mõnegi

pedagoogilise iva endale kõrva taha pannud.

Muu hulgas hakkas silma, et enne soodega seotud paradigma muutust 1980. aastatel ei ole laste jaoks sood tegevuspaigana üles leidnud naiskirjanikud. Samuti on kirjanikud sohu eksitanud pigem poisse. Vahest, hea lugeja, meenub, et äkki kuskil ikka on mõne tüdruku pilgu läbi antud markorjamise kirjeldus või põgenemine kellegi-millegi eest?

„Paljude inimpõlvade jooksul tehtu tulemusena on jäädavalt möödunud aeg, mil soos nähti vaid hirmuäratavat märga maad, kus uitavad sookollid“ [23]. Alates 1980. aastatest ei ole märja maa hirmuäratavust ilukirjanduse kaudu lastele suurt enam demonstreeritud (v.a näiteks Herta Laipaiga kunstmuinasjutud kogumikus „Maarjakask“, 1984). Sooga seotud lastekirjandust antakse aga välja üha hoogsamalt.

Pöördeliselt on muutunud raamatu tegelaste ja soode suhe ning sookolli või soovaimu tegelaskuju. Sookollide õpetlikkus on alles, kuid soo staatus on muutunud. Kuni soodesõjani oli soo olnud vaenulik keskkond, mis tekitas sekeldusi ja kuhu satuti kogemata või vastutahtsi. Nüüd minnakse sinna aga hea meelega, raamatutegelased peavad soost lugu; soo kosutab nii vaimset kui ka füüsilist tervist. Vaimolendite kaudu on nüüd antud loodushoidlikule mõtteviisile kehand, mis võiks ehk lapseliku mõttemaailmaga kokku sobida. Sookoll annab soo olemust edasi otsekui soo enese pilgu läbi, mitte välise vaatleja kaudu.

Esimene „tänapäevane“ sookoll – ja mu enda lapsepõlvest meeles kui esimene mälestus soode ja ilukirjanduse vahel – on nimitegelane Aino Perviku raamatus „Sookoll ja sisalik“ (1986) [14]:

Mööda õõtsuvat sood ja lagedat raba uitas üks muretu olend. Rebasest veidike vähem, siilist ivake suurem. Ümariku keha küljes lühikesed käed ja tillukesed jalad. Peas laiad lame-dad kõrvad ja suured tumedad silmad. Selg tihedalt karvane. Ise kõndis jalgade peal püüsti kui pisike inimene.

Pilt: Piret Mildeberg

Onu Nohu (2015) tegevus peegeldab ajaloolist muutust inimeste suhtumises soosse. Esmalt külvab see soos elutsev tegelane kahjurõmsalt inimeste hulka „batsille“, pärast aga mõtleb ümber ja korjab neile hoopis jõhvikaid tervise turgutuseks [1]

Aga inimene see mehike ei olnud. See oli sookoll. Tal oli kollisüda sees ja kollimõtted peas.

Aino Perviku loodud sookollike ei tegelenud küll looduskaitseprobleemidega, vaid püüdis pigem võitu saada üksindusest. Kui seda käsitleda metafoorina, haakub temagi tänapäevase soo-ideoloogiaga: soosse ei saa suhtuda hoolimatult, muidu on kuri karjas.

Isemoodi sookoll ilmutab ennast Jaanus Vaiksoo raamatus „Soovaimu lood“ (2003) [22]:

Vanad Eesti rahvapärimumused räägivad soovaimust, pika halli habemega taadist, kellel jalas hiiglasuured kasetohust viisud, mille abil soos julgesti üle laugaste ja älveste võib astuda. Soovaim on meie soode ja rabade kaitsja.

Jaanus Vaiksoo on kirjutanud ka raamatu „Neli hommikut ja üks õhtu“ (2000) [21], milles pere läheb „Suvehommiku“ jutus matkale-jõhvikale; seal on samuti isa suu läbi pajatus soovaimust olemas.

Marjule viib oma tegelased ja nendega koos ka lugeja Eve Hele Sits: kogumikus „Saiasoo lood“ (2014) [19] on tegelasteks kolmikud, kes lähevad

samuti kogu perega rappa jõhvikaid korjama:

Piia, Miina ja Liisa olid samuti vakka, sest rabavaikus meeldis neilegi – see tekitas isemoodi tunde ja meenutas natukene kirikuskäimist. Sügisene rabamets ongi nagu kirik, mõtles Miina endamisi, tema vaikus oli peidus täiesti eriskummuline võimas ja suursugune tunne, mis tegi mõtisklemise palju lihtsamaks (lk 117).

Edgar Valter saatis soodesse tegutsema pokud (1994) [24], kes on hoopis omaette olendid ja erilised just sellepolest, et nende kaudu saab elukeskkonnana tavapäratult tähelepanu osaliseks hoopis madal soo harjumuspärase kõrgsoo ehk raba kõrval [20]. Liiga kuivaks muutunud elupaik pani pokudel nimelt talalaused sügelema ning sundis otsima uut niiskemat kodu. Metsatalus leiavad pokud endale sõbrad: vana-mehe Puuko, kass Sooru ja koer Eku. Peale „Pokuraamatu“ on ilmunud veel „Pokuabits“ (2002) ja „Pokulood“ (2004). Pokude eluolu ei kajasta üksnes raamatud, seda saab uudistama minna koguni Pokumaale.

2010. aastal lisandusid sookollide kirjanduslikku perre sookollitüdruk Kalli ja Lätist pärit sookolli-poiss Modris [16], kes raamjutustuse lugedes tiirutavad punutud reisismati ja hanevitsast juhtpuldi abil Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti soodes. Reisi käigus jagavad nad üksteisele soodega seotud pärimuslugusid, põimituna loodusteaduslike kirjeldustega soost.

Reisisell on ka Lotte, kelle looja on Andrus Kivirähk. Teel Lõunamaale põikas Lotte oma sõpradega soost läbi, aidates sealt muu hulgas jalanõusid korjata [9]. Ei teagi, mitu kummit või ketsi tegelikult on sohu jäänud, kuid kindlasti on viimastel aastatel sealt leitud nn Hiina laternaid, mis on ühtaegu nii tuleohtlikud kui ka prügistajad. Seega on vast sobilikum piirduda näiteks küünalde põletamisega eesti kultuuriruumile omasemal moel ja ka oma jalanõud võimaluse korral ikka ise kokku korjata – sool ja Lottel ka kergem.

Andrus Kivirähk on võtnud soo appi koguni selleks, et turgutada laste toitumisharjumusi. Raamatus „Oskar ja asjad“ annab ta väiksele lugejale hea vihje:

Näiteks hernesupp polnud muud kui ühtlane roheline plöga, selle söömine tuli endale vägisi põnevaks mõelda. Nii kujutaski Oskar hernesuppi süües alati ette, et tema ees taldrikus mulk-sub sügav mädasoo. See tuli lusika abil tühjendada, et jõuda jälile soo põhjas lebavale aardele. Lisaks paljastuvad pärast soo ärasöömist laukasse uppunute luukered ja ähmi täis sookollid, kui kodune roheline muda ühtäkki nende ümber kaob (lk 5).

Pigem juhulikult on mulle silma jäänud lasteajakirjades ilmunu. Näiteks 2010. aastal on Tähekeses avaldatud Aapo Ilvese lühijutt sookoll Maiast, kelle kallal noriti roheline naha pärast [5]. Kui Maia oli laukapõhjust klassi tirinud surnud printsessi, jäeti kollitüdraku kiusamine järele ning hoopis teadlased tulid seda muinasaegset haruldust uurima. Seevastu 2015. aastal ilmnes, et kunagi pigem halltövele omaseks piirkonnaks peetud soo on tänapäeval hoopis onu Nohu kodu [1].

Milline on soo lugemist armastava lapse silmis tänapäeval? Oleneb muidugi lapsest, aga ilukirjandus on viimastel aastakümnetel toetanud laste sootunnetuse teket. Isegi kui põnnid oma jalga päriselt veel sellele märjale maale tõstnud ei olegi. Kui laps ise veel lugeda ei oska, on lootus muidugi (vana)vanemate peal.

Aastakümnetega on soo muutunud tekstides sõbralikumaks ja lausa eriliseks. Samuti on soo pildil marjade korjamise kaudu. Lasteraamatud teevad lugeja tuttavaks soos elavate taime- või loomaliikidega, näiteks jõhvika, rästiku ja sookurega. Nüüdseks on lasteraamatutes tee

sohu leidnud ka tüdrukud, sood ei kuulu pelgalt poiste tegevusarmuasse nagu enne teist maailmasõda. Kuivendatud soid või turba-maardlaid ei ole ilukirjanduslikus trükisõnas aga endiselt kuigivõrd mainitud. Täiskasvanutele mõeldud trükistega võrreldes ei kasutata sood ka eriti metafoorina.

Nagu näidetestki paistis, on olulised vahendajad inimese ja soo vahel mitmesugused vaimolendid. Otseselt rahvajuttudes on nende n-ö liigiline mitmekesisus viimase saja aasta jooksul vähenenud [17], ent seda põnevamaid olevusi kohtab nüüd ilukirjanduses.

Arvan, et lähitulevikus annab virtuaalreaalsus lastekirjandusele ja ka õppematerjalide sootuks uue dimensiooni. Kui Pokémonid saavad juba praegu lapsed otsekui võluvael arvuti tagant õue, siis eestipärane sookoll või metsavaim võiks nad oma lugude ja (turvaliste!) seikluste kaudu juuisa sohu meelitada – nagu virvatulukesed omal ajal, lihtsalt heatahtlikul moel. ■

1. Ahwazian, Merilin 2015. Onu Nohu. – Täheke 11.
2. Annus, Epp 1993. Eestikeelne raamat 1901–1917. I Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, Tallinn.
3. Annus, Epp 1995. Eestikeelne raamat 1851–1900. I. Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, Tallinn.
4. Hiimäe, Mall 1988. Sood eesti rahvapärimeses. – Valk, Uno (koost). Eesti sood. Valgus, Tallinn: 221–223.
5. Ilves, Aapo 2010. Sookoll Maia. – Täheke 4.
6. Jaik, Juhan 1934. Juudasoo. Tartu.
7. Jaik, Juhan 1934. Kuidas Nupu-Juku ajas vargad kõigi pühapäevariietega rappa. – Jaik, Juhan. Hädastvere poiste ninamees. Noor-Eesti, Tartu.
8. Jõgisalu, Harri 1974. Laukasoo viimane vemp. – Jõgisalu, Harri. Nõiutud allikas. Eesti Raamat, Tallinn: 33–34.
9. Kivirähk, Andrus 2012. Lotte reis lõunamaale. Eesti Joonisfilm.
10. Kunder, Juhan 1924 [1884] Eesti muinasjutud. Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjandusetoimkonna kirjastus, Tartu.

11. Luts, Oskar 1925. Lauka poiste ootamatu teekond. Noor-Eesti Kirjastus.
12. Palm, Jaanika 2005. Eesti lastekirjanduse kriitika ja teoreetiline mõte aastail 1900–1917. – Palm, Jaanika jt (toim). Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse toimetised nr 2. Puffet Invest OÜ, Tallinn: 6–35.
13. Parijõgi, Jüri 1926. Tööl. – Parijõgi, Jüri. [T]semendivabrik. Loodus, Tartu. Digiteeritud 2012. aastal Tartu linnaraamatukogus e-raamatuna (<http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/17079>).
14. Pervik, Aino 1986. Sookoll ja sisalik. Eesti Raamat, Tallinn.
15. Pungas, Piret 2011. Puust giididega soomatkal. – Eesti Loodus (10): 552–557.
16. Pungas, Piret; Õekstere, Indra; Detkova, Kristine 2010. Kalli ja Modrise soorännulood. Paar OÜ, Tartu.
17. Pungas, Piret; Printsman, Anu 2010. Soolrollid ja sookollid. – Kalmre, Eda (toim). Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortekultuurist. (Tänapäeva folkloorist; 8.) EKM Teaduskirjastus, Tartu: 257–280.
18. Pungas-Kohv, Piret 2015. Between maintaining and sustaining heritage in landscape: The examples of Estonian mires and village swings. *Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis* 58, Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/46277>.
19. Sits, Eve Hele 2014. Saiasoo lood. Argo, Tallinn.
20. Toom, Mare; Liira, Jaan; Kull, Thea 2016. Tarnad. – Eesti elurikkus 2. Tartu.
21. Vaiksoo, Jaanus 2000. Neli hommikut ja üks õhtu. Avita, Tartu.
22. Vaiksoo, Jaanus 2003. Soovaimu lood. Eesti Jahimees, Tallinn.
23. Valk, Uno 1988. Eesti sood. Valgus, Tallinn: 5.
24. Valter, Edgar 1994. Pokuraamat; 2002 Pokuaabits; 2004 Pokulood.
25. Väli, Heino 1962. Rajad soos. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.

Piret Pungas-Kohv (1979) on geograaf; töötab Eestimaa looduse fondis projekti „Soode kaitse ja taastamine“ keskkonnateadlikkuse spetsialistina.

Artikli koostamist on toetanud Eestimaa looduse fondi projekt „Soode kaitse ja taastamine“ (LIFE14 NAT/EE/000126), mida rahastab Euroopa Komisjoni LIFE-programm ning keskkonnainvesteeringute keskus; projekti partnerid on Tartu ülikool ja MTÜ Arheovisioon.

Hea lugeja, kui seda artiklit lugedes **meenub mõni raamat, mida siin nimetatud ei ole**, olen tänulik enda e-postkastist (piretpk@elfond.ee) nende kohta teateid leides. Teretulnud on ka vihjed muu sooga seotud loometegevuse kohta. Tasapisi lisanduvad viited andmebaasi soo.elfond.ee, pakkudes loodetavasti tuge loodusainete õpetamisel ning noorte lugemuse mitmekesistamisel.